

► Gedenktekens op plekken waar slachtoffers naziregime leefden

Stolpersteine voor 150 joden

Lotte Spier werd slechts 30 jaar. In 1936 pleegde ze uit wanhoop zelfmoord, omdat de nazi's haar het leven onmogelijk maakten. Ze is begraven op de joodse begraafplaats van Kleef. Een Stolperstein (struikelblok) in de Hagsche Strasse in de Duitse stad herinnert nu aan Lotte. En straks ook aan veel anderen.

Thed Maas
Kleef

▲ Helga Ullrich-Scheyda bij enkele Stolpersteine in Kleef.

FOTO FLIP FRANSSSEN

Uiteindelijk moeten het er 150 worden: 150 Stolpersteine op plekken waar de nazi-slachtoffers ooit woonden. Voor 1933 woonden in Kleef 150 joden op een bevolking 22.000 zielen. Van hen werden er 29 opgepakt en afgevoerd. Zij overleefden de nazi's niet. De anderen vluchtten tijds. Ze werden soms later, bijvoorbeeld na de bezetting van Nederland, alsnog gedeporeerd.

Waar ze naartoe vluchtten? Naar Amerika, Palestina, Engeland, Venezuela en Nederland. Zoals de familie Franken, die deels (vader en zoon; moeder ging naar een dochter in Berlijn) in Boxmeer bij familie terecht kwam. En zoals Louis Schaap. Die kwam in 1905 als jonge man naar Kleef om er in de

margarinefabriek te werken. Louis leerde er een leuke Kleefse kennen, trouwde en vertrok – 'als niet-ariër werd het leven mij ondraaglijk gemaakt' – in 1936 naar Nijmegen, waar hij in de Jozef Israëlsstraat ging wonen. Hij pendelde tot 1938 nog dagelijks naar zijn werk in Kleef. Toen werden de Duitse bedrijven gedwongen om alle joden te ontslaan. Na 1940 dook Louis onder in zijn eigen woning in Nijmegen. Hij overleefde de oorlog.

Hoe we dat weten? Historica Helga Ullrich-Scheyda uit Kleef is bezig om alle 150 Kleefse joden een gezicht te geven. Ze heeft als wetenschapper de beschikking over de archieven die bij de *Bezirksregierung* in Düsseldorf liggen. Die zijn nog niet geheel openbaar: gaan bijvoorbeeld over schade-uitkeringen. Zoals aan Louis Schaap. Sommige dossiers lopen nog: denk aan pensioenen voor dwangarbeiders.

Hoe de nazi's het leven van de joden in Kleef onmogelijk maakten? Nou, de man van Lotte Spier bijvoorbeeld was arts. Leden van de SA (*Sturmabteilung*) stonden demonstratief voor zijn woonhuis annex praktijk aan de Hagsche Strasse om te verhinderen dat er patiënten naar binnen gingen. Lotte bezweek onder de druk.

Tijdens de Kristallnacht werden

joodse zaken in brand gestoken. Maar Kleef was toch anti-nazi? Helga Ullrich-Scheyda: „Kleef was zeer katholiek. Tot 1933 maakten de nazi's er geen kans. Maar na 1933 veranderde dat snel. Ook onder de 10 procent Nederlanders die in Kleef woonden. Veel mensen

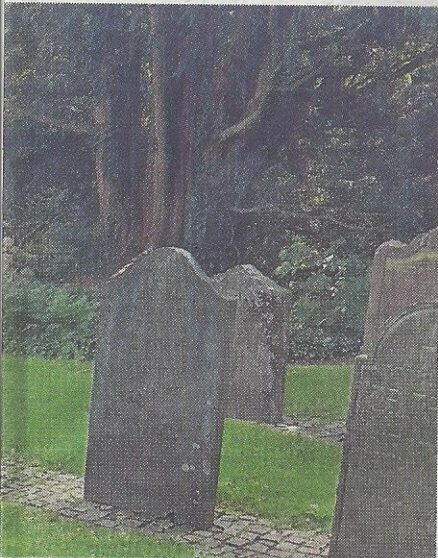
wilden een graantje meepikken van het *Wirtschaftswunder* van de nazi's. Er waren zestien joodse winkels – veel textiel – in het centrum van Kleef. Die werden geboycot.”

De bevolking liet er geen traan om? Jawel. Elli Rübo uit Kleef was

Wie legt de Stolpersteine?

Stuwende kracht is de vereniging Huis van de ontmoeting Bet Ha-Mifgash. De Stolpersteine worden met individuele giften (120 euro per steen) betaald. De vereniging wil op de plek waar ooit de synagoge – naast de Zwanenburcht – stond een intercultureel en interreligieus centrum bouwen. De plannen zijn nog pril.

uit Kleef

12 toen haar buurvrouw, de alleenstaande Josefine Klein, op 23 juli 1942 werd opgehaald. „Ze maakte altijd chocolademelk voor ons. Ze is vermoedelijk verraden door een andere bewoner van het pand”, zegt Rübo. Ze moest huilen: noemde Josefine tante Klein. Die

werd in december 1943 in Auschwitz vermoord. De familie kreeg een kaartje vanuit het kamp dat ze overleden was. „Het waren barre tijden”, huivert Rübo. Een Stolperstein herinnert aan Josefine.

Liggen de Stolpersteine alleen in Duitsland? Nee. De Duitse beeldhouwer-kunstenaar Gunter Demnig is sinds 2007 bezig deze gedenkstenen overal in Europa te plaatsen. Sinds 2015 ook in Nederland, waar ze al in tientallen gemeenten staan. Zoals in Grave, waar de Stolpersteine herinneren aan Nathan Gotlieb (81 jaar), die in 1943 in Auschwitz omkwam en aan Dina van Leeuwen (63) die op 16 april 1943 in Sobibor stierf.

Ze is vermoedelijk verraden door een andere bewoner van het pand

— Elli Rübo

◀ **De joodse begraafplaats in Kleef. Hier vond Lotte Spier haar laatste rustplaats.**

FOTO DG

▲ **Een Stolperstein die het niet haalde. Er zit namelijk een foutje in. Heinrich Mandelbaum – naar Nederland gevlucht – werd niet in Tröbnitz bevrijd maar in Tröbitz (zonder n). Er werd een nieuwe Stolperstein gemaakt.**

FOTO FLIP FRANSEN

Dagenlang met pijltjes op bord mikken

Bernardo van Hal

Beuningen

Dagenlang continu darten; dag en nacht aan het mikken. En dan ook nog onderhands of met de verkeerde hand. Beuningenaar Roy Otten onderneemt vanaf vanochtend in een Haalderens café een recordpoging. Hij wil de langst achter elkaar spelende darter ter wereld worden. „De vorige keer kreeg ik hartkloppingen. Ik wil nu doorgaan.”

Otten is dartfanaat. Speelt eerste divisie: het derde niveau, na landelijk en eredivisie. Hij had hoger kunnen spelen en bekender kunnen zijn, als hij niet sinds 2013 last had van een elleboogblessure. Hij gooit daarom onderhands en dat oogt wat koddig: hij richt de dart zoals ieder ander op ooghoogte, maar laat hem daarna onderhands uit zijn vingers richting het bord vertrekken.

„Dan zie je vrijwel elke tegenstander even raar kijken. Ik ken niemand die deze techniek op dit niveau doet.”

De 34-jarige Roy Otten zal er de nationale darttop niet door bereiken; laat staan de mondiale. Toch wil hij roem vergaren: in het *Guinness Book of Records*. In 2013 en 2015 speelde hij daar ook al voor, toen

samen met een partner. Nu voor het eerst een poging om het solo zo lang mogelijk uit te houden.

„Het wereldrecord staat op 55 uur, 55 minuten en 55 seconden”, zegt Otten. „Ik ga voor tenminste 70 uur, want ik weet dat later deze maand iemand voor de 61 uur gaat; en ik wil niet meteen mijn record kwijt zijn. Als het lukt, dart ik 90 uur onafgebroken.”

Oftewel: hij begint deze ochtend om 10.00 uur en wil tot tenminste maandagmorgen 08.00 uur door. Maar het kan ook maandagavond tot middernacht worden.

Het wereldrecord staat op 55 uur, 55 minuten en 55 seconden

— Roy Otten